

Fronda

Voandeira do Arquivo Histórico Provincial de Ourense

nº 107

ano 18

xullo-agosto 2024

O patrimonio monumental como recurso (III): MONTEDERRAMO NA ORIXE DA RIBEIRA SACRA

Nunha doazón asinada en Allariz o 27 de agosto de 1124 por dona Tareixa de Portugal (1080-1130) concédeselle permiso ao abade Arnaldo para crear un cenobio dedicado a San Xoán no lugar chamado *rovoyra sacrata*. Trataríase da refundación do mosteiro de Montederramo como cenobio cisterciense, se ben os especialistas na materia poñen en dúbida a autenticidade deste documento e traducen esa denominación como "carballeira sagrada". Dita expresión faría referencia á contorna do mosteiro de Montederramo.

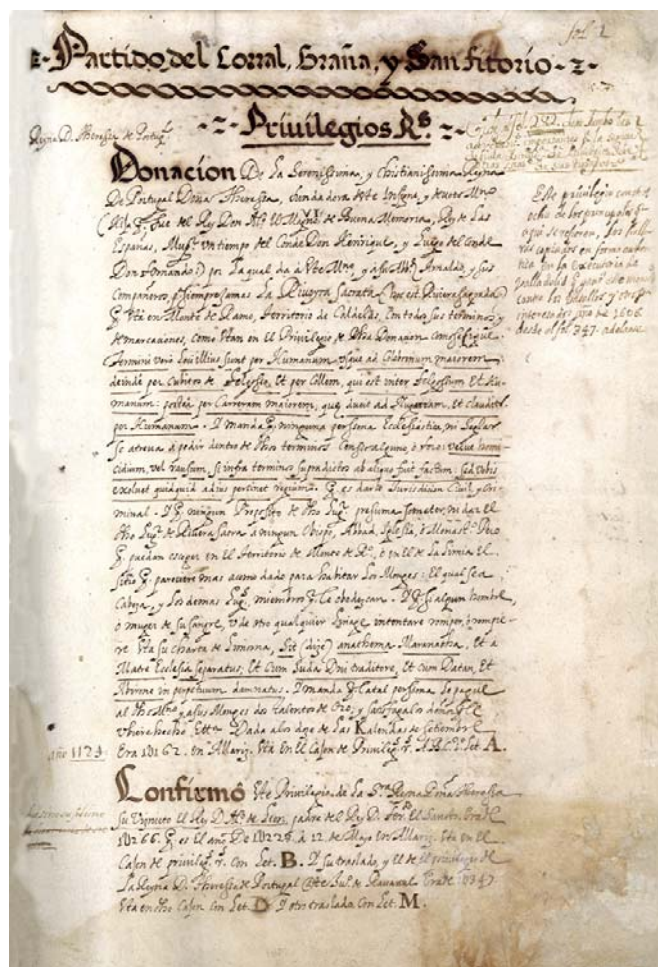
A finais do século XVI, frei Mauro de la Escalera reproduciu ese privilexio de doazón nun libro tomo de Montederramo no que se relata a historia da fundación do mosteiro e se recompilan os seus diplomas máis importantes. Tanto nesa historia como na introdución que antecede ao privilexio traduce "*rovoyra sacrata*" como "Rviera Sagrada" (sic). O documento que protagoniza este número de *Fronda* é a páxina dese tomo na que figura a copia da mencionada doazón. A tradución de frei Mauro saltou a letra impresa como "Rivera Sagrada" na *Coronica General de la Orden de San Benito* publicada en 1610 por frei Antonio de Yepes, quen é posible que tivese acceso ao dito tomo.

Tal expresión fixo fortuna dende que en 1914 M. Martínez Sueiro e J. Arias Sanjurjo a referiron a un territorio máis amplo que o orixinal ao conectala en senllas publicacións coa gran cantidade de mosteiros e templos que desde o século VI terían poboado as ribeiras dos ríos Sil e Miño. Hoxe, esa denominación describe unha paisaxe cultural que a UNESCO considera de gran valor patrimonial, froito da interrelación entre o patrimonio arquitectónico, a singular vexetación autóctona e os usos da terra desenvolvidos pola poboación que a habita.

Os documentos sobre Montederramo ata a referida doazón de 1124 son considerados falsificacións. Non obstante, hai consenso en relación a que Montederramo foi erixido inicialmente como mosteiro da Orde de San Bieito, no lugar de Leboeiro (Montederramo) baixo a advocación de San Xoán. Como se dixo, coa doazón de 1124, incorporárase á Orde do Císter e trasladárase á súa localización actual. Para os máis escépticos, en cambio, a integración no Císter teríase producido en 1153, ano en

en que Montederramo toma a advocación que caracteriza aos mosteiros cistercienses: Santa María.

A etapa plenomedieval foi de bonanza para Montederramo. Desá época consérvanse abundantes doazóns reais e numerosos foros e escrituras de compravendas no Arquivo Histórico Nacional e no Arquivo Histórico Provincial de Ourense.

Século XVI, Montederramo.

Reproducción que figura no tomo de frei Mauro de la Escalera da doazón realizada en 1124 por Dª Tareixa de Portugal ao mosteiro de Montederramo.

Papel; escritura humanística; castelán e latín; 410 X 280 mm
AHPOU, Mosteiro de Sta. Mª de Montederramo, L. 410, fol. 2 r.

O edificio monástico

A pesares de ter existido un mosteiro do século XII, a día de hoxe apenas se conservan del algunhas pezas descontextualizadas. Tras a reforma do clero regular apoiada polos Reis Católicos entre finais do século XV e principios do XVI, Sta. M^a. de Montederramo incorporouse en 1528 á Congregación de Castela e, como consecuencia, viviu un significativo impulso económico. Na mesma centuria, adquiriu explotacións vinícolas en Monterrei e Trás-Os-Montes (Portugal), así como o mosteiro de Sta. M^a. de Castro de Rei. Como derradeiro logro económico do século XVI, creou, en 1590, un Colexio de Artes. O período de esplendor que viviu Montederramo durante esa centuria permitiu a renovación integral da totalidade do complexo monacal.

A nova fábrica foi erixida entre o século XVI e principios do XVII, en pleno auxo do Renacemento español e baixo o mando de tres grandes arquitectos casteláns: o xesuíta Juan de Tolosa (1548-1598), Pedro de la Sierra (séculos XVI-XVII) e Simón de Monasterio (1573-1624). Os tres estaban fortemente influídos pola obra de Juan de Herrera (1530-1597), especialmente polo mosteiro do Escorial. Os resultados foron unha igrexa, dous claustros –regular ou procesional e da hospedaría– e as dependencias monacais.

A igrexa é o elemento máis destacable. Iniciada a súa construción en 1598 por Juan de Tolosa e terminada por Pedro de la Sierra e Simón de Monasterio en 1607, presenta planta de cruz latina, un cruceiro acusado e rematado nunha cúpula no interior e cinco ábsidas. A fachada é un perfecto exemplo da escola herreriana. A súa austeridade e sobriedade decorativa, símbolo da simplicidade da vida cisterciense e reflexo do gusto escurialense, só é interrompida por un nicho cunha imaxe pétrea de Santa María, titular do mosteiro.

A condición de completa remodelación nun curto período de tempo fixo que este mosteiro, a diferencia do que acontece noutros cenobios irmáns, manteña unha unidade estilística que o converte no máis importante conxunto monástico do Renacemento en Galicia.

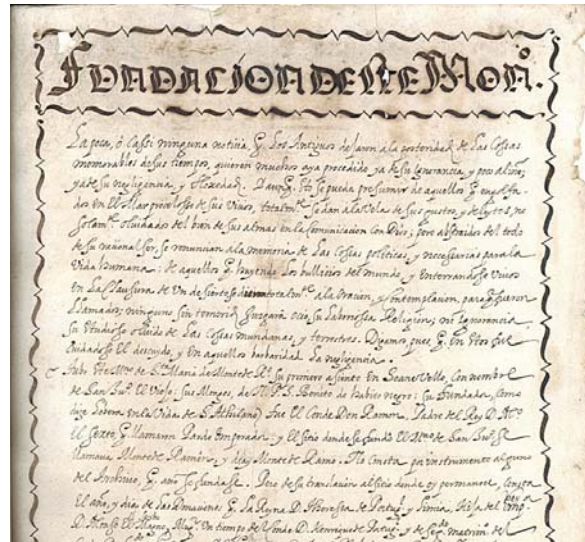
Esplendor, desamortización, abandono e rehabilitación

As doazóns, mercés e exencións de que gozaba Montederramo na súa etapa medieval convertérono nun mosteiro con grande poder na economía, na sociedade e na relixiosidade locais. Esta notoriedade non se disipou co paso de tempo. Ao contrario, o seu momento de máximo esplendor coincidiu cos anos centrais da Idade Moderna. Pero, aos poucos anos, a desamortización eclesiástica truncaría para sempre tal prosperidade.

En 1835 o goberno español de signo liberal decretou a desamortización eclesiástica. Relixiosos e relixiosas foron exlastrados e expulsados dos mosteiros e conventos, que quedaron abandonados. Montederramo non foi a excepción e os únicos que resistiron ao abandono e saqueo foron a igrexa, que

pasou a ser parroquial, e unha estancia para habitación do cura. A partir de 1841, as propiedades do clero regular foron postas en poxa, polo que as dependencias monásticas pasaron a mans privadas.

Tras décadas de abandono e espolio, do que non se librou a documentación, en 1951 Santa María de Montederramo é declarado monumento nacional. Non obstante, non foi ata a década de 1980 cando a Xunta de Galicia se decatou do valor deste cenobio singular, ao que Chamoso Lamas se refería como "o máis descoñecido dos vellos mosteiros galegos".

Historia sobre a fundación de Montederramo redactada por frei Mauro de la Escalera. AHPOu, Sta. Mª de Montederramo, L. 410.

Desde entón, o edificio do mosteiro foi restaurado e acondicionado para novos usos: colexio público, vivendas e pequenos negocios nas dependencias que acolían as celas dos monxes; espazo aberto ao público de titularidade pública nas dependencias comúns; e igrexa parroquial, tamén visitable.

O fondo documental do mosteiro de Montederramo

Coa exlastración e abandono do mosteiro, boa parte do patrimonio documental perdeuse ou disgregouse. O que se salvou, un total de 337 pergameos, atópase hoxe repartido por varios arquivos: Arquivo da Catedral de Ourense –custodia a maior parte dos pergameos–, Arquivo Histórico Nacional, Arquivo Histórico Provincial de Ourense, Arquivo do Reino de Galicia e Arquivo Histórico Diocesano de Astorga.

No Arquivo Histórico Provincial de Ourense, o fondo de Santa María de Montederramo conta con 23 caixas, 74 libros e 18 pergamiños con datas extremas de 1235 a 1835. Cabe destacarse o *Libro de gastos de obras...* en que se detallan os custos das obras da edificación renacentista.

Texto: Marta Vila Comesaña e Francisco Sandoval Vereá.
DL O 67/2006; ISSN 2659-3491

Arquivo Histórico
Provincial de Ourense

Emilia Pardo Bazán, s/n
arq.prov.ourense@xunta.gal
Tifno. 988788228